Юлія Кулінка

Формування готовності майбутніх педагогів до превентивної діяльності

Завдання сучасної вищої школи виховати конкурентоспроможного, творчо мислячого фахівця. Все це зумовлено змінами, що відбуваються у нашій країні та світі взагалі, зростання ролі людського фактора в житті сучасного суспільства. Засобом реалізації цього замовлення виступає освіта. Тому до сучасного педагога висувається все більше вимог: його завдання – підвищувати свій професіоналізм та удосконалювати знання та вміння, набувати особливих навичок, таких як: вміння організовувати життя і діяльність дитячого колективу, вміння самостійно досягати поставлених цілей тощо.

Для становлення студента (майбутнього педагога) як фахівця, у останнього повинна бути сформована готовність до самоствердження, самореалізації, самопрезентації ще під час навчання у вузі. Необхідно зауважити, що у сучасній психології, педагогіці, соціології проблема самоствердження особистості займає одне з провідних місць.

У зв'язку з різноманітними змінами в суспільстві незначна увага приділяється профілактиці девіантної поведінки підлітків як з боку держави, так і освітніх організацій та сім'ї. Тому основне завдання педагога – не допустити у молодого підростаючого покоління виникнення шкідливих звичок. Сучасний педагог виявляється зовсім не готовим до роботи з важкими підлітками, йому бракує вмінь працювати з таким контингентом учнів. Дані свідчать про те, що збільшується число підлітків, які становлять групу ризику, закріплення в них асоціального поводження (злочинність, хуліганство, пияцтво, наркоманія, агресивна поведінка, суїцид). Установлено, що явно простежується тенденція росту відсутності страху перед покаранням, сприйняття багатьма підлітками девіантної поведінки як прояву героїзму.

Проблема суспільства – це проблема навчання і виховання майбутніх педагогів, які б мали високий рівень професіоналізму, творчої активності, відповідально ставилися до результатів своєї діяльності. Розв'язання цієї проблеми багато в чому залежить від формування готовності майбутніх учителів до роботи щодо попередження девіантної поведінки підлітків.

Взагалі феномен готовності є предметом вивчення і педагогів, і психологів, і філософів. Одні розглядають готовність як установку (Д.М. Узнадзе), якість особистості (К.К. Платонов), психічний стан

(М.І. Дьяченко, Л.А. Кандибович, С.Д. Максименко), як синтез властивостей особистості (В.А. Крутецький), складне особистісне утворення (М.Г. Вієвська, Л.В. Григоренко, Л.В. Кондрашова, А.Ф. Линенко, К.В. Макогон, В.В. Морозов, Л.О. Савченко, В.О. Сластьонін та інші).

Саме тому нашою темою дослідження виступає формування готовності майбутніх педагогів до роботи щодо попередження девіатної поведінки підлітків. Наше завдання: розглянути сутність поняття «готовність» у науковій літературі та зробити спробу дати власне визначення готовності майбутніх педагогів до превентивної діяльності та безпосередньо до роботи з девіантними підлітками.

Значна кількість визначень поняття «готовність» у психолого-педагогічній літературі зумовлена неоднозначністю підходів дослідників до вивчення проблеми формування професійної готовності майбутніх вчителів до педагогічної діяльності. Значний інтерес являє собою формування професійної готовності (М.Г. Вієвська, Л.Д. Куліненко, А.Ф. Линенко,), психічної готовності (С.Д. Максименко, О.М. Пелех), морально-психологічної готовності (Л.В. Кондрашова).

Аналіз літератури щодо вирішення питання визначення поняття «готовність» дозволяє зробити висновок, що єдиного загальноприйнятого тлумачення цього явища не існує. Його визначають як «психічний стан», «цілісне», «особистісне», «структурне» утворення, «властивість», «якість» особистості.

Існує твердження, що готовність до того чи іншого виду діяльності – це цілеспрямоване вираження особистості, що включає її переконання, погляди, відношення, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, навички, вміння, установки. Вона досягається в ході моральної, психологічної, професійної та фізичної підготовки, є результатом всебічного особистісного розвитку студента з врахуванням вимог, обумовлених особливостями діяльності професії [5].

С.Д. Максименко трактує психологічну готовність як – суттєву передумову цілеспрямованої діяльності, її регуляції, стійкості та ефективності. Вона допомагає людині успішно виконувати свої обов’язки, правильно використовувати знання, досвід, особистісні якості, зберігати самоконтроль і перебудовувати свій спосіб дій при появі не передбачуваних перешкод [5].

Вивчення психологічної готовності до різних видів діяльності у нашій країні науковці розпочали серйозно займатися з кінця 50-х – початку 60-х років. У різних галузях педагогіки як науки ми знаходимо чимало матеріалів, присвячених цій проблемі.

Спинимося на характеристиці деяких наявних підходів. Найпоширеніший з них пов'язаний з феноменом настанови. Згідно з концепцією Д.Н. Узнадзе настанова – це готовність до активності в певному напрямі, що виникає на основі взаємодії потреби і середовища, яке впливає на людину в даний момент. Неусвідомлена настанова передує свідомим процесам, які розвиваються на її основі. Також Д.Н. Узнадзе стверджував, що фіксована установка – це лише окремий випадок більш загального явища [4].

Ще один аспект дослідження психологічної готовності в руслі концепції соціальної настанови слід віднести до вивчення активності людини в діяльності. Так, однією з головних заслуг М.Д. Левітова є: визначення психологічної готовності до діяльності як стану, що може бути тривалим і короткочасним; вказівка на його залежність від індивідуальних особливостей особистості і типу вищої нервової діяльності людини, а також від тих умов протікання її трудової активності на педагогічній ниві.

Аналізуючи психологічну готовність до педагогічної діяльності слід зауважити, що спільним для понять настанови і ставлення є те, що вони виражають готовність, мобілізацію внутрішніх сил індивіда на діяльність, активність. Відмінність полягає насамперед в тому, що активність, яка лежить в основі готовності на рівні ставлення, вибіркова, тоді як на рівні настанови вона фіксована в певному напрямі [5].

Розглядаючи специфіку готовності до педагогічної праці, деякі дослідники вважають що «готовність до педагогічної праці» має ті ж сутнісні характеристики, що і готовність до будь-якого виду діяльності. Зокрема А.Ц. Пуні стверджує, що готовність до педагогічної діяльності, що характеризується «тверезою впевненістю у своїх силах, оптимальним рівнем збудження», усвідомленою мотивацією, прагненням досягти поставленої мети [5].

Р.А. Назімов вважає, що професійна готовність – це сукупність особистісних рис, таких як уміння науково організовувати свою працю і працю колективу, здатність бачити перспективи розвитку, уміння працювати самостійно [6].

Про необхідність формування професійної готовності до педагогічної діяльності говорить К.К. Платонов. Готовність він розглядає як інтегральну якість особистості, початок формування якої лежить у підструктурі досвіду, і характеризується в першу чергу знаннями, уміннями і навичками, без яких неможливе здійснення професійної діяльності.

Процес підготовки особистості до практичної діяльності можна визначити як систему послідовних та цілеспрямованих змін у мотиваційній, вольовій та професійній сферах особистості. Звідси визначення готовності студентів до проведення педагогічних досліджень трактується Л.С. Коржовою як інтегральне особистісне новоутворення, яке включає стійке прагнення до творчого наукового пошуку у сфері освіти, наявність спеціальних знань і вмінь, а також комплексу індивідуально-психологічних і характерологічних особливостей, які забезпечують високу ефективність професійного функціонування [3].

Більшість науковців досліджують лише одну із сторін педагогічної діяльності, а готовність розглядається як сукупність особистісних якостей і рис, що забезпечують результативність цієї діяльності.

Л.В. Кондрашова вважає, що в умовах вищої педагогічної освіти варто акцентувати увагу на формуванні морально-психологічної готовності студентів до професійної діяльності вчителя. Морально-психологічна готовність розглядається нею як важлива характеристика професіоналізму сучасного вчителя. На її думку, морально-психологічна готовність являє собою «складне особистісне утворення, що поєднує в собі ідейно-моральні, професійні погляди і переконання, професійну спрямованість психічних процесів самовладання, педагогічний оптимізм, налаштованість на педагогічну працю. Здатність до подолання труднощів, самооцінки результатів цієї праці, потреба в професійному самовихованні і забезпечує високі результати педагогічної роботи» [6].

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки значна увага приділяється питанням превентивної діяльності педагогів. Про необхідність превентивної діяльності говорили П.П. Блонський, І.П. Гришаков, Л.В. Кондрашова, В.І. Куфаєв, І.А. Невський, А.С. Макаренко та інші. Вони вважали за необхідне попереджувати сам злочин (І.П. Гришаков); виявляти перші ознаки поведінки, що відхиляється від норм, і попереджати причини її появи раніше, аніж вони приймуть різкі форми (В.І. Куфаев); організовувати цілеспрямовану виховну роботу (А.С. Макаренко).

Превентивна педагогіка передбачає більш широке поле для мислення, ніж інші аспекти педагогіки. Закладені в її основи положення, складові духовно-морального начала. Пріоритети у діяльності вчителя-практика переносяться на виховання благородної людини, розвиток духовного світу підлітка, виховання в нього відповідальності не тільки за свої вчинки, а й за думки, прагнення, переконання. Превентивна діяльність розуміється як вища форма педагогічної думки, частина загальнолюдської культури.

Л.В. Кондрашова зазначає, що превентивна діяльність педагогів спрямована на формування у школярів системи суб'єктивних відносин, які є основним внутрішнім регулятором поведінки особистості. Успіх цієї діяльності багато в чому залежить від умілого використання педагогом природних виховних можливостей, закладених у самому педагогічному процесі; сполучення педагогічної взаємодії, співробітництва і співтворчості в системі «вчитель-учень»; організація умов для самоствердження і самовираження особистості кожного учня; створення морально-психологічного клімату, що забезпечує попередження асоціальної та девіантної поведінки [1, 120–121].

Основа превентивної діяльності – це усунення причин і умов, які можуть стимулювати шкідливі звички, подолання їх до того, як вони почнуть проявлятися у структурі особистості та її поведінки. Це завдання вирішується не формальними і догматичними діями педагога, а його готовністю до роботи з педагогічно занедбаними підлітками та творчим підходом до організації всієї життєдіяльності школярів (залучення їх в колективну творчу діяльність, надання їм свободи вибору ролей і створення ситуації успіху для кожного, забезпечення психологічного комфорту і своєчасне врахування інтересів учнів при згуртуванні класного колективу).

Щоб дати визначення поняття «готовність до превентивної діяльності» необхідно пояснити причини порушення соціальних норм у свідомості й поведінці учнів, які виступають основою педагогічної занедбаності, важкого виховання, вказують на нездатність підлітка сприймати соціально-педагогічний вплив. У науковій літературі виділяють наступні причини:

- порушення в мотиваційній і споживацькій сферах, відсутність необхідних позитивних або перевага негативних орієнтацій особистості;
- нездатність правильно підкорити вибір методів поставленим цілям, низький рівень прояву почуття відповідальності й обов'язку;
- нездатність самостійно прийняти відповідальне рішення через непевність у власних силах або перебільшеній самовпевненості;
- безвідповідальність, нездатність до обов'язкового виконання своїх рішень, доручень інших людей;
- невміння адекватно оцінити власну поведінку, свій вчинок, не сформованість соціально значимих критеріїв оцінки й самооцінки, навичок оцінювання власних дій;
- нездатність закріпити у власному досвіді позитивні результати й способи моральної діяльності, перевага шкідливих звичок [2, 268].

Незнання педагогами або ігнорування ними цих факторів приведе до педагогічної занедбаності й розвитку девіантної поведінки.

У роботі вчителя особливого значення набувають ті прийоми і способи дій, за допомогою яких він налагоджує педагогічно доцільне спілкування з учнями. Педагогічна, тобто навчальна, виховна та розвиваюча доцільність, на нашу думку, є тією істотною ознакою, на основі якої можна судити, наскільки усвідомлено вчитель ставиться до своєї діяльності, передбачає наслідки своїх дій, учинків.

Перцептивні педагогічні здібності (мислення, уявлення та спостереження) – найяскравіші показники педагогічної придатності. Вони дають змогу вчителеві адекватно сприймати навчально-пізнавальну діяльність школярів, їхній психологічний стан, правильно його оцінювати, виявляти головні суперечності, визначати динаміку розвитку як окремого учня, так і всього класу.

Педагогові необхідні такі професійно значущі властивості і якості, як емоційна стабільність, високий самоконтроль, щирість, доброта, совісність, самодостатність, ініціативність, організованість, наполегливість, старанність, цілеспрямованість. Ці якості є важливим елементом досліджуваної готовності.

Отже ми можемо дати визначення поняття «готовність до превентивної діяльності» – це складне особистісне утворення, що являє собою сукупність професійно-педагогічних знань, умінь, навичок і особистісних якостей педагога, спрямованих на створення освітнього середовища, що забезпечує нагромадження досвіду морального поводження, подолання шкідливих звичок, що виступають основою асоціальної поведінки й розвитку здатності вчасно переборювати виникаючі труднощі у шкільному житті.

Процес формування готовності майбутніх педагогів до професійної діяльності є цілеспрямованим і організаційним процесом, який залучає студентів до активної різноманітної діяльності, формує в них позитивне ставлення до цієї діяльності і пробуджує внутрішні протиріччя між досягненням і необхідним рівнем професійного становлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИЖ ДЖЕРЕЛ

1. Кондрашова Л.В. Превентивная педагогика: Учебное пособие. – К.: Вища школа, 2005. – 231 с.
2. Кондрашова Л.В. Соціально-педагогічні основи профілактичної роботи з учнями «групи ризику» // Педагогіка вищої та середньої школи: Збірник наукових праць / Гол. ред. – проф. Буряк В.К. – Кривий Ріг: КДПУ, 2007. – Вип. 17. – С. 265–274.
3. Коржова Л.С. Формування готовності майбутніх учителів початкових

класів до проведення педагогічних досліджень: Автореферат: 13.00.01. – Кривий Ріг. – 2002. – 19 с.
4. Линенко А.Ф. Готовність майбутніх учителів до педагогічної діяльності // Педагогіка і психологія. – 1995. – № 1. – С. 125–132.
5. Максименко С.Д., Пелех О.М. Фахівця потрібно моделювати: (Наукові основи готовності випускників педвузу до педагогічної діяльності) // Рідна школа. – 1994. – № 3–4. – С. 62–72.

Професійне становлення майбутнього вчителя: монографічний огляд / За редакцією д.п.н., професора Л.В. Кондрашової. – Кривий Ріг, 2006. – 327 с.